

Dévai Mátyás egy ismeretlen levele?

A 80 évvel ezelőtt született Sólyom Jenő emlékére

A Heidelbergi Akadémia 1960-ban, Melanchthon halálának 400. évfordulóján egy kutatóintézetet hozott létre a nagy reformátor és humanista szellemi hagyatékának közreadására. Ekkorra ugyanis Melanchthon műveinek a Corpus Reformatorum sorozatban száz évvel korábban megjelent kiadása részben elavulttá vált, főképpen azért, mert időközben sok új szöveg került napvilágra. Hogy mennyi, arra a tervek mutatnak: a múlt századi gyűjtemény huszonnyolc kötetet alkot, az új kiadás nyolcvanat. Nagy filológiai és technikai apparátus áll a szerkesztők rendelkezésére, hogy a sorozat indító köteteit, Melanchthon Közép-Európa nagy részét behálózó levelezésének tartalmi kivonatait, az úgynevezett regesztákat a legszükségesebb tárgyi jegyzetekkel együtt közreadhassák. Eddig négy kötet jelent meg, az 1546-os évig 4529 levél kivonatával.

Magyarország és a reformáció korabeli Wittenberg sok szálú kapcsolódása ismeretes, és sok minden történt már e kapcsolatok föltárására. Csak éppen — nyelvi vagy más egyéb okokból az itthon megjelent közlemények nehezen jutnak el oda, ahol az egyetemes egyház- és művelődéstörténet számára értékesíthetnék őket. Sólyom Jenő, az Evangélikus Országos Levéltár egykori vezetője, már a heidelbergi munkálatok megindulásától kezdve gondot viselt arra, hogy a hazai új tudományos eredményekről a szerkesztők tudomást szerezzenek.

Ennek az együttműködésnek köszönhető, hogy a Heidelbergi Melanchthon Kutatóintézet vezetője, Heinz Scheible eljuttatott hozzánk egy korábban ismeretlen, föltehetően egykori hazánkfiától származó, Melanchthonnak írt levelet. Az aláírás és keltezés nélküli levél írójának földerítéséhez kért segítséget és egyúttal hozzájárult annak közreadásához is.

A latin nyelvű levélből részletet fényképmásolatban közlünk, a tartalmát kivonatossan ismertetjük.

Az ismeretlen levélíró az üdvözet után megköszöni tanárának az iránta kiváltképpen tanúsított szeretetet, amellyel már majd két éve körülveszi tanítva őt és magyarázva neki. Mert amikor, azelőtt körülbelül nyolc évvel csak öt hónapig élt Wittenbergben, alig valamivel okosabban tért haza. Nem értette, hogy Isten hogyan tűrhet egyházában ekkora, amint a lutheránusok mondják, eltévelyedést. Nem értette azt sem, hogy jöllehet Isten megígérte egyházának, hogy vele marad, mégis magára hagyta. Nem gondolt arra, amit Krisztus mondott a majdan megjelenendő pusztító utálatosságról. De miután megadatott neki a lehetőség, hogy minderről Melanchthonnal be-

S. d. Cogitanti ~~est~~ optime praceptor quid ad te scribere: prius mihi
 ueni in menté tuus singularis in me amor, quo id ab amnis fere duobus me
 complexus es. erudiens me, et explicans tua sapientia et multis errantibus.
 Nam cum ante annos plus minus octo Vischerga uisisset mentes tantis gub.
 nihilo redierá aut fortasse paulatim tantis sanior. Si em' cogitabá. Qui
 fieri possit quod deus tantu' errore, quemadmodu' legimus Lutherani, in
 eadé passus fuisse: hui' reliquos sub eadém cui promissa se nōq' defuerunt?
 Hui' cogitabá christi ueritatem de abominabile fidei in eadé. Hui' sicula
 discernere boni uere et eius quae tantu' uultu hū' eadé. At postea mihi
 tam illogici et de rebus uarijs referendi pias data est, depulsi' eadém errore.

Feltehetően Dévai Mátyás levele Melanchthonhoz (részlet)

szélgessen, most már nyugodtan tér haza. Valósággal szemmel látja az igazságot, a helyes tanítást. Látja, hogy ezután mit kell tennie, látja, hogy akár megkövezést és tűzhalált is el kell szenvednie, ha arra kerülne a sor, és kész is arra, hogy gyózzon vagy meghaljon. Mindezért először Istennek ad hálát, azután pedig Melanchthonnak jótéteményeiért, amelyeket, amíg él, el nem felejt, tanúsítják ezt majd Melanchthonnak írt levelei. Egyébként eszébe jut egy adósság, amellyel János tartozik doctor Basiliusnak. Amikor a levélíró Melanchthonnal volt Erfurtban, szerette volna tőle megtudakolni, hogy mennyit adjon. Ugyanis, amikor János hallgatta Basiliust, akkor István is vele volt. Wittenbergben egyetlen diáktól sem sikerült megtudnia, hogy vajon mások mennyit adnak, és amikor efelől Melanchthont akarta megkérdezni, akkor annak elfoglaltsága miatt ez nem volt lehetséges, később meg elfelejtkezett róla. Ezért most küld doctor Basiliusnak egy magyar aranyat, ha ez nem volna elég, akkor van Wittenbergben egy Demetrius nevű magyar, aki ha... Üdvözli tanárát és kéri, hogy szeresse őt továbbra is. (Üdvözli őt) Petreius. Nürnbergben...

A levél alsó részét letépték valamikor, ezért csonka az előző mondat és hiányzik a dátum és az aláírás. Az utolsó sorok is megcsonkultak. A British Library Kézirattárában található az eredeti levél, egy 1856-ban beszerzett nagy kéziratgyűjteményben. A köteg főleg reformáció korabeli anyagot tartalmaz, esetleges gyűjtés eredményének látszik, ezért a környezet levélírónkra semmiféle fölvilágosítást nem ad¹. A megfejtést csak a levél tartalmának elemzésétől remélhetjük.

A vizsgálatot az időhatárok megközelítésével kezdjük, mert itt két támpont is kínálkozik. Heinz Scheible figyelmeztetett arra, hogy doctor Basilius csak Basilius Monner lehet, aki 1539 januárban lett a jogtudományok doktora. A másik időjelző Petreius említése. Ő a neves nürnbergi Johann Petreius nyomdással azonos, aki viszont 1550 márciusban meghalt. Az évtized tehát már ismert, a levelet 1539 január és 1550 március között írták Nürnbergből Melanchthonnak.

A levélíró közléséből tudjuk, hogy ezúttal másodszor került kapcsolatba Melanchthonnal. Most két évet, nyolc évvel ezelőtt öt hónapot töltött Wittenbergben. Melanchthontól nagy jótéteményekben részesült, meleg barát-

sággal vesz tőle búcsút. Ezek az adatok a felfedező Heinz Scheiblét arra készítették, hogy a levélíróban Dévai Mátvás magyar reformátort sejtse. Ennél tovább nem jutott, a továbbiakat a magyarországi kutatástól várta.

Dévai Mátvásnak eddig nyolc saját kezű levele bukkant föl. A most előkerült irat és a hiteles Dévai-levelek összevetése bárkit meggyőzhet arról, hogy a csonka kézirat nem Dévai Mátvás kezétől származik. A reformátor egyenletes, jól folyó írásánál jóval gyakorlatlanabb kézre vall. További vizsgálódásokkal kell tehát próbálkoznunk, hogy a korai reformátornemzedék e jelentősnek tűnő személyét fölfedjük.

Az első kérdés az, hogy valóban magyarországi-e a levélíró. Az lehetett, mert hitelezőjéül magyar diákot, egy bizonyos Demetriust nevezett meg, akinek majd megadhatta tartozását. A már megállapított 1540-es évtizedben egyetlen ilyen keresztnévű magyarországi diákról tudunk Wittenbergben, Batizi Demeterről. Ő 1540 október 22-én iratkozott be az egyetemre, és 1544 szeptember 4-én lett magister. Még azt is tudjuk róla, hogy valami kis fölösleges pénze is volt odakint, mert más társának is adott kölcsönt.² Ezzel újra szűkítettük az időhatárt, mert most már a levélírot az évtized első felében kell keresnünk.

Többször említi levelünk dr. Basilius Monnert, akit valami tiszteletdíj illet meg. Monner frissen elnyert doktorátusa után a szász választófejedelem, János Frigyes fiainak nevelője lett. 1543 tavaszán alumnusaival Wittenbergben tartózkodott, mert a két herceg április 29-én szüleik és az egyetem tanári kara előtt beszédet mondott, ami nyilvános vizsgaféle lehetett egy tanulmányi időszak végén. Ezt a dr. Basiliust hallgatta tehát az egyelőre ismeretlen János és az ugyancsak vezetéknev nélkül említett István is.

Szokás volt a wittenbergi egyetemen, hogy az újonnan érkezők többkevesebb ideig magántanárt hallgattak, hogy hozzájöhessenek az egyetemi követelményekhez. Általában a magisterek közül kerültek ki ezek a praeceptorok, akik több tanítvánnyal közösen foglalkoztak, magániskolákat működtettek. Ezeknek a külön instruálásoknak az árát az egyetem szabta meg a vizsgadíjakkal együtt. A diákok egyetemi költségeinek jelentős részét éppen a magántanároknak járó illetmény képezte. Akinek doktor volt az instruktora, és méghozzá a választó fiainak nevelője, az az átlagos egyetemi hallgatóknál jobb anyagi támogatással rendelkezhetett, arról nem is beszélve, hogy a hercegek „padtársa” volt, tehát aligha kereshetjük a polgárfiúk vagy a nemesi familiárisok körében. János kiemelt társadalmi helyzetére mutat már az is, hogy pénzügyeit nem maga intézte, hanem verzátusabb honfitársa gondoskodott róla. Magyarországi nemesifjú akkortájt Wittenbergben csak Alaghy János volt, aki éppen a hercegi vizsgaünnepélyt megelőzően, tehát az előkészítő időszak végén, április 25-én iratkozott be az egyetemre. Róla már föltételezhetjük, hogy vállalhatta a nagy költséget, meg a doctor-praeceptor tanítványai között is helyet foglalhatott. Alaghy János ugyanis a gazdag és hatalmas, de gyermektelen Serédy testvérpár, Gáspár és György özvegy hűgának fia volt. Neveltetéséről Serédy Gáspár gondoskodott, úgy is, mint majdani örököséről. 1539-től Leonhard Stöckel iskolájába járt Bártfán. Egész életében megmaradt az ott és Wittenbergben megismert lutheri tanok védelmezőjének. Hűségét mutatja, hogy halála évében nagy összeggel támogatta egykori tanára, Stöckel irodalmi hagyatékának kinyomatását. Doktor Basilius, akiről fönnmaradt, hogy szeretett tanítványaival „parádézni”, a Stöckelnél pallérozott magyar mágnásifjúval sem vallhatott szégyent. Az a bizonyos István, aki pedig vele együtt hallgatta Basiliust, talán Gávay Ist-

ván, aki 1542-től volt Wittenberben, és akit némely forrás Alaghy János fogadott testvérének mond.⁴ Ez az Alaghy—Serédy kombináció viszont segít továbblépni a levélíró irányába. Tudjuk, hogy a Perényitől menekülő Dévai Mátyásnak Serédy Gáspár nyújtott menedéket Szikszón. Innen kényszerült azután továbbmenni az egri püspök üldözése elől, valamikor 1541 folyamán Wittenbergbe. A reformációt pártfogoló Serédy Gáspár és Dévai kapcsolatáról ma már sokat tudunk, ebbe beleillik az a megbízás is, hogy az idegenbe küldött unokaöcsöt gyámolítania kellett.⁵ Egyebek között ilyen céllal járt megelőző útján is Wittenbergben Hassághy Ferenc mentoraként.

Mivel a levélből kielemezhető adatok Dévai személyéhez közelítenek, a következőkben most már megpróbáljuk mindazt, amit a levélíró önmagáról elárul, összevetni azzal az ismeretanyaggal, ami a reformátorról rendelkezésünkre áll. Úgy tudjuk, hogy Dévai 1529 decemberben járt először Wittenbergben. Ottlétének időtartama ismeretlen. Bizonyosan ott volt azután 1537 tavaszától őszéig, majd újra 1542 elejétől 1543 késő tavaszáig. Mind-egyik tartózkodását meg kell még toldanunk az elején és a végén is a Veit Dietrichnél Nürnbergben töltött hónapokkal. Látszólag összeegyeztethetetlen ezzel, hogy a levélíró csak két wittenbergi látogatásáról tesz említést. Súlyom Jenő mutatott rá arra, hogy első kintjártakor alig-alig lehetett Dévainak alkalmá arra, hogy a reformátorokkal találkozzék, mert azok akkor éppen keveset tartózkodtak Wittenbergben.⁶ Levelünket írója nem is szánta önéletrajznak, legfeljebb lelki vonatkozásban tekinthetjük annak. Azt kívánta benne közölni Melanchthonnal, hogy korábbi öt hónapos látogatása idején nem tanulhatott tőle annyit, mint amennyit ez az újabb két éves együttlét nyújtott számára. Ellenőrizhető adatok szerint ugyan Dévai 1537 április elejétől ugyanazon év október elejéig volt Wittenbergben, ami hat hónapot tesz ki. Megint csak a közlés célját tekintve, az emlékezetnek ennyi csúsztatást megengedhetünk. Az a nyolc év, amelyet két kint tartózkodása között említ, úgy magyarázható, hogy Nürnbergből írva a levelet, 1536-os odaérkezésétől számítja az időt. Hogy föltételezésünk nem önkényes, azt megtámogatjuk a levélíró tanúságtételével is. Minden időmegjelölést gyengít a „csaknem” vagy „körülbelül” módosítószókkal, s ez ismét arra utal, hogy az emlékezetére hagyatkozik. Az időpontok tekintetében tehát Dévai és a levélíró azonosítása nem zárható ki.

Mikor keletkezett a levél? Az elemzés során eljutottunk odáig, hogy bizonyosan 1539 január és 1543 tavasza között írták, dr. Basilius szerepe miatt valószínűbben közelebb az utóbbi dátumhoz. Még egy kormeghatározó adatot nem vettünk eddig figyelembe. A levélből világos, hogy írója hosszabb ideje nem volt együtt Melanchthonnal, az anyagi ügyeket ezért kellett rövid erfurti találkozásuk alkalmával tisztázni. Erre az alkalomra Melanchthon bonni útja során adódhatott lehetőség, 1543 április 17 és augusztus 15 között, mert az út oda is, vissza is Erfurton át vezetett. Odafele április 23-a táján járt ott, amikor a levélírónak is alkalmá lehetett vele beszélni. Ha valóban Dévai a levélíró, akkor ő Nürnbergből az éppen feleúton fekvő Erfurtba elébe utazott a hosszabb időre eltávozó Melanchthonnak. Dévai ekkor már hazafelé készülődött, elsősorban búcsút venni szándékozhatott a reformátortól, akit választófejedelmének rendelete küldött a szolgálati útra. Ezt az április 23-a körüli időpontot az Alaghy—Basilius közlés is támogatja. Éppen eddig tartott ugyanis — amint láttuk — a hercegek wittenbergi tartózkodása, és velük együtt valószínűleg Alaghy János instruálása is. Alaghy

ezt követően beiratkozott az egyetemre, Dévaira maradt a honorárium ügyének rendezése. Még azt is tudjuk, hogy Erfurtban ismerték Dévait. Az ottani lelkész, Johann Lang Luthernek régi harcostársa volt. Neki írta meg Veit Dietrich Nürnbergből, hogy Dévai hazatérve, mint Pál apostol, járja az országot az evangéliumot hirdetve. Úgy említik, mint régi közös ismerőst, akitől jó hír érkezett.⁷

Mindezen Dévai szerzőségét sugalló szempontokhoz járul még egy. A levél Nürnbergben kelt, a levél írója említi Johann Petreius nyomdászt. Ez az a műhely, ahonnan 1537-ben Dévai latin nyelvű munkái kikerültek, s amellyel a kapcsolatot bizonyára továbbra is fönntartotta.

Nem foglalkoztunk eddig a levél személyes jellegű közleményeivel. A Melanchthonnal való közeli baráti kapcsolat az, ami elsősorban szembetűnő. Őszintén beszélhetett vele hitbéli aggályairól és jótéteményeit élvezte. Dévairól tudjuk, hogy testileg betegen, lélekben megtörve érkezett 1541-ben Németországba. 1542 márciusából ismerjük egy levelét, egyébként az utolsó kézírását, amelyben Révay Ferencnek beszámol testi-lelki állapotáról.⁸ A negyvenedik életéve felé járó férfi földönfutóvá lett, az üldözések miatt megkeseredett és minden reményét elvesztette. Melanchthon ugyan gondoskodott róla, házában kitűnő ellátással vette körül, de a sokat szenvedett magyar reformátor szervezete ekkorra már annyira legyöngült, hogy félt az elkövetkező nyártól, a rátörő betegségektől. Emberi kapcsolatai is megromlottak, még a vele sok jót tevő Révay felé is sugárzik a türelmetlen meg nem értés. A jövőt illetően még csak terve sem volt, úgy tűnik, teljesen elvesztette belső tartalékait. Majd jó egy év múltán németországi barátai egymásnak adják a hírt, hogy Dévai apostoli lendülettel hirdeti az evangéliumot, nem egy helyen, hanem tovább és tovább utazva a Tiszántúlon. A wittenbergi gondoskodás tehát csodálatos eredménnyel járt, testében-lelkében fölépült ismét.

Melanchthonról eddig is tudtuk, hogy pedagógiai adottságait különlegesen tudta gyümölcsöztetni abban, hogy tanítványai pályáját irányította. Itt azonban többről van szó, a mai értelemben vett pszichoterápiáról. Melanchthon egy felnőtt embert segített abban, hogy hitét és hivatástudatát visszanyerje, nem feledkezve meg arról sem, hogy a léleknek otthont nyújtó test is megfelelő ápolásra szorul. Ha már most a levelet vesszük elő, akkor abból éppen egy ilyen lelki fölépülési folyamatról olvashatunk beszámolót. A levélíró hite megrendült, mert látta az egyház eltévelyedését, és úgy érezte, hogy azt Krisztus ígérete ellenére magára hagyta. Melanchthonnak panaszolta el mindezt, és tőle tanulta meg, hogy mindez az Írás szerint van. Krisztus megjövendölte, hogy eljön az idő, amikor az utálatosság elhatalmasodik az egyházon. Máté evangéliumának (24, 15) ez a Dániel próféta könyvét idéző szakasza különösen kedves volt a wittenbergieknek, mert úgy tartották, hogy a jövendölés a saját korukra vonatkozik, az utolsó idő közelgett el, amelynek előjelei mutatkoznak. Egyben vigasztalást is reméltek e fölismeréstől, hogy már nem tart soká a várakozási időszak. Ezért zárta Luther is csüggedtebb pillantaiban leveleit a „Jőjj el, Uram Jézus” formulával. Ez a bizonyosság viszont az elhivatottakra kötelességet is rótt: hirdetni az evangéliumot, és érte Pál apostollal együtt gyötrelmeket is vállalni. Erről a fölismerési folyamatról számol be a levélíró Melanchthonnak, s ez a folyamat mehetett végbe Dévai Mátyásban is a Révay Ferenchez írt elkéseredett levél és a tiszántúli térítő út közötti időszakban. Minden eddigi

külsőlegesen fősorakoztatott támogató érvnél meggyőzőbbnek tűnik ez a belső hasonlóság a levélíró és Dévai Mátyás lelki fölépülése között.

Ebben az összefüggésben figyelhetünk föl a levélnek még egy föltűnő jelenségére. Háromszor is előfordul, és nagyon hangsúlyosan a „video”, a „látom” ige, méghozzá a testi szem és a fölfogó értelem nem szokásos kapcsolatában. Tudjuk, hogy Dévai második útjára részben már súlyos szembetegsége miatt kényszerült, amellyel 1536-ban hónapokig kezelték Nürnbergben. Az eredményről nem tudunk semmit, kézírása az 1542 utáni időből nem maradt fenn. Nagyon bonyolult az az összefüggés, amely leggyöngébb szerve és a megerősödött lélek kapcsolatáról itt a levélben feltárul.

Talán túlságosan is messze mentünk Dévai szerzőségének valószínűsítésében, amikor pedig továbbra is fönnáll az a tény, hogy a kézírás nem az övé. Gyakorlatlan, óvatos kéz róttá a sorokat, mintha a levél külső formája nem is volna összhangban a tartalommal. Nincs kizárva, hogy Dévait a már többször említett súlyos szembetegsége akadályozta az írásban. Amint ismeretes, az 1542 utáni évektől nem maradt ránk levele. Hírek jártak térítő útjairól, Veit Dietrich kapott is tőle levelet, de azt írhatta éppenúgy valami keze ügyében levő segítőtársnak diktálva, mint ahogyan talán ezt is. Éppen a Melanchthonnal való bensőséges ismeretsége miatt nem szorult magyarázatra testi fogyatékozása, és ezért íródeák alkalmazása.

Folytatva Dévai wittenbergi kapcsolódásainak gondolatsorát, el kell érkeznünk 1543 nyarán történt hazatérte és a hazahozott tanítás sokat vitatott problémájához. Már a kortársak körében és azóta az egyháztörténeti irodalomban is sok nyugtalanságot okozott Dévainak az úrvacsora kérdésében a svájciakhoz húzó állítólagos álláspontja. Stöckel írta 1543 június 30-án, hogy Dévai magával hozta Wittenbergből Luther egy saját kezű „breve scriptum”-át.⁹ Egy későbbi levélből az is kiderül, hogy ezt az irományt, amely az úrvacsoráról szólt, közben itthon már másolgatták. Luther kézírata nem maradt fenn, másolata sem. Hogy akkortájt ilyen témájú nagyobb munka kikerült volna a kezéből, arról a szakirodalom nem tud. Nehéz is volna életének ebben a súlyos betegségekkel terhelt korszakában egy önálló rendeltetésű munka megszerkesztését föltételezni. Méghozzá a magyarországi érdeklődők miatt (Révay Ferenc volt az első olvasója), csak latin nyelvű változatról lehet szó, Luther pedig ezt a nyelvet nem szívesen használta. Márpedig saját kezű irata Magyarországra jutott Dévai közvetítésével, és bizonyosan Luther legfrissebb megfogalmazásában tartalmazta az úrvacsorát, mert itthon azt várták.

A szerzetési igék értelmezésének lehetőségei körül az 1540-es évek elején megoszlott a teológusok véleménye, a svájciak másképpen gondolkodtak, mint a wittenbergiek. A többféle értelmezési lehetőség között ingadozók a tekintélyesebb teológusoktól kértek véleményt. Így fordultak 1542 végén az itáliai protestánsok a németországiakhoz, hogy az úrvacsoratan pontos megfogalmazását küldjék el nekik. A kérés Nürnberg lelkésze, Veit Dietrich útján jutott el Wittenbergbe. A válasz ugyanazt az utat járta be egy fél év múlva. Luther betegségére hivatkozva húzta-halasztotta a választ. A valóság azonban az volt, hogy nem akart újabb megoszlás okozója lenni. Tudta, hogy nyilatkozatát azonnal lemásolják és terjesztik. A diplomatikusabb Melanchthonra bízta először a válaszadást, de az, mint tudjuk, választófejedelmé kívánságára áprilistól augusztusig távol volt. Luther végre is a sok sürgetésnek engedve, megírta hosszú válaszlevelét, amelyben úrvacsoratan

alig egy oldalnyi szöveget alkot.¹⁰ A terjedelmes teveget csak júniusban keltezte, azaz zárta le, de részleteiben megformálta már jóval korábban is. Ezt a kortárs levelezésekből tudjuk, ahol az ügyet sokszor érintették. Talán egy ilyen korábbi változatot kaphatott tőle Dévai is. Amint előre sejtették, a többfelé lemásolt Luther-irat körül föllángolt a harc. Melanchthon sem értett egyet a megfogalmazással, de a békesség kedvéért ezúttal sem állt elő nyíltan ellenvéleményével. Baráti levelezésében sokszor visszatért rá, még többet vitathatták otthonában, a hozzá közelállók társaságában.

Dévai megszerezte Luther véleményét, és talán Petreiuossal is tárgyalt a kinyomtatás ügyében, de ugyanakkor a Melanchthon házában tapasztalt szabad viták szelleme sem volt idegen tőle. Véleményét itthon is elmondta. Akadt azután, aki az ügyről Luthert is tájékoztatta. Csak az ő válaszelevelét ismerjük, amelyben azt írta az eperjesi egyháznak, hogy ő az úrvacsoratanán nem változtatott, Dévai, akit odakint nagyon becsülnék, tőlük ilyesmit nem tanulhatott. Hozzáteszi még, hogy Melanchthon felől sincsenek kétségei. Ez utóbbi mondat bizonyítja, hogy Dévai itthon megemlítette Melanchthon nevét, amikor az úrvacsoratan különböző értelmezéseit, de legalábbis a Lutherétől eltérőét tárgyalták. Ez lehetett az a bizonyos „media sententia”, amelyet a kortársak tőle hallottak, majd hallomásból terjesztettek, amelyről azonban Dévainak soha egyetlen sorát sem látta senki. E tekintetben Sólyom Jenő véleményét kell megszívlelnünk, aki arra figyelmeztetett, hogy a XVI. század elején ezek a kérdések még jóval nyitottabbak voltak, mint később, még vitatkozni lehetett róluk, és Dévai, aki korábban is önálló gondolkodónak mutatkozott, valószínűleg ebben a kérdésben is a saját, maga formálta véleményét hangoztatta.¹¹

A Melanchthonnak írt, megcsonkított, keltezés és aláírás nélküli levél vizsgálataival Dévai Mátyásról alkotott képünk vált árnyaltabbá. És ha az írásról bizonyosan nem is állíthatjuk, de fönntartásokkal mégis azt gondoljuk, hogy szerzője Dévai volt, segítséggel vetette azt papírra. Tudtunk eddig is a reformátor nyomorult állapotáról, majd az évek múltával talpraállt prédikátor lendületes munkálkodásáról, de ami e kettő között történt, a lelki válságból az apostoli küldetéstudat újraéledéséig, arról ez a levél vall. Tanúbizonyossága annak, hogy hogyan adta vissza Wittenberg Dévai Mátyást a magyar reformációnak.

JEGYZETEK

1. Catalogue of additions to the manuscripts in the British Museum in the years 1854—1860. Photogr. repr. 1965 (1875). Add. 21524 f. 18 r.
2. MPEA 11 (1927) 52—54.
3. Luther előszavával a beszédeket Monner meg is jelentette: WA 54, 12—13.
4. Századok 1899. 523.
5. Botta István: Dévai Mátyás és Serédi Gáspár. Diakonia 1979. 2. sz. 72—79.
6. Sólyom Jenő: Luther és Magyarország. Bp. 1933. 114.
7. Sólyom Jenő: Dévai Mátyás tiszántúli működése. Egyháztörténet UF 2 (1959) 193—217. ItK 1960. 66—67.
8. Történelmi Tár 1880. 10—12.
9. Frankl Vilmos: Réwaj Ferencz nádori helytartó fiainak hazai és külföldi iskoláztatása. Pest 1873. 63.
10. WAB 10, 197—208. és 328—333.
11. Sólyom Jenő: Luther... 125.